

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Araştırma makalesi	Yıl	2021	ss.	60-73
Gönderi Tarihi	27.05.2021	Cilt	3	DOI	10.51177/kayusoder.943660
Kabul Tarihi	24.06.2021	Sayı	1		
Online Yayın Tarihi	30.06.2021	Ay	Haziran		

Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri*^Δ

A local anecdote type in Erzincan Üzümlü: Çöçem Fikri

Muhammed Sami ÜNAL¹

Yunus AKTEPE²

Öz

Türk sözlü geleneği içerisinde kendine has içerik ve yapısı ile diğer türlerden ayrılan fıkra türü, bir tip etrafında şekillenen ve gülme/güldürme esasına dayalı bir sözlü üründür. Toplumdaki çarpık durumlara eleştirel bir yaklaşım göstermek gibi sosyal bir görev yüklenen bu tür, insan davranışlarında çok karmaşık bir yapı ürünü olan gülme davranışının yanında düşündürmeyi de hedeflemektedir. Bu sözlü ürünler daima bir tip etrafında geliştirilerek aktarılır. Fıkraları meydana getiren sözü edilen tipler, yerel olabildiği gibi ulusal boyutta da tanınabilirler. Bu tipler arasında özellikle mahallî olanlar, kimi özellikleri bakımından farklı fiziksel yapıya da sahip olabilirler. Bu tiplerin, toplumda kendi özellikleriyle kabul görmesinde yine hazırcı cevaplık, gülünçlük, detaylı bir bakış gibi özellikleri önemli rol oynamaktadır. Çoğu zaman eksiklerini tamamlayacak ölçüde zekâlarını ön plana aldıkları görülür. Eldeki çalışma, Erzincan'ın Üzümlü ilçesinde engelli olmasının yanında kıvrak zekâsı ile meşhur olan ve Çöçem Fikri olarak tanınan mahallî bir fıkra tipini tanıtmaktadır. Kaynak kişilerden elde edilen 13 fıkrası ile hayatı aktarılmış, fıkra tipleri içerisindeki yeri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, Yerel Fıkra Tipi, Mizah, Erzincan Fıkraları, Çöçem Fikri

Abstract

Anecdotes that differ from other genres with their unique content and structure in the Turkish oral tradition are an oral product that is shaped around a certain person and based on the principle of making laugh. Anecdotes that can assume a social task, such as showing a critical approach to distorted situations in society; aim to make people think, as well as laughter, which is a very complex structural product of human behavior. These verbal products are always developed around an anecdote type. The aforementioned anecdote types can be locally as well as nationally recognized. Among these types, especially local ones, may have different physical structures in terms of some features. Their repartee, funniness, and detailed perspective an important role in the acceptance of these types in the society with their own characteristics. It is often seen that they put their intelligence to the forefront to complete their disability. The present study introduces a local joke type known as Çöçem Fikri, which is famous for being disabled in Erzincan's Üzümlü town. His life was conveyed with 13 anecdotes obtained from the source people, and his place in the anecdotes types was emphasized.

Keywords: Anecdote, Local Anecdote Type, Humor, Erzincan Anecdotes, Çöçem Fikri

^ΔYazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

*Etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalardandır.

¹Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, sami.unal@erzincan.edu.tr

²Öğr., Doktora öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, yunusaktepe24@gmail.com

1. Giriş

Türk edebiyatında sözlü anlatım geleneği içerisinde yer alan fıkralar, toplumsal olaylara farklı bir yaklaşım tarzı sunarken insanları güldürmesi, eğlendirmesi, kimi zaman düşündürmesi ve kendine özgü yoğun şekli bakımından diğer sözlü anlatılardan ayrılırlar. Türk sözlü geleneği ürünlerinden efsane, masal ve destandan farklı olarak fıkroda temel hedef eğlenmek, güldürmek ve mizah yapmaktır. Fıkralar genellikle “bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış” (Yıldırım, 1999, s. 3) ürünlerdir. Türk edebiyatının birçok ürününe kaynaklık eden ve ürünler hakkında geçmiş dönemler için yorum şansı veren Divânu Lûgati't-Türk'te fıkraya işaret eden maddeler bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un “köğ” ve “külüt” olarak madde başı yaptığı bu iki kavram, gülmece kavramını ve gülünen herhangi nesneyi karşılması bakımından fıkra türüne bir temel teşkil eder. Eserde “Köğ”, “Bir şehir halkı arasında meydana çıkarak bir sene içerisinde gülünen şey, gülmece” (Atalay, 1941, C.3, s. 131) olarak ifade edilir; “Külüt” ise “Halk arasında gülünç olan nesne” (Atalay, 1941, C.1, s. 357) şeklinde izah edilir. Fıkra kelimesi için “fıkranın yanı sıra, geçmiş dönemlerde “latife”, “nükte”, “hikâye”, “mizah”, “destan”, “kıssa”, “masal”, “şaka” gibi isimler de verilmiştir. Diğer Türk topluluklarında ise fıkra türünü adlandırmak için “latife”, “ertegi”, “añız”, “nükte”, “yomak”, “değişme”, “şorta söz”, “küldürge”, “anekdot”, “mezek” gibi terimler kullanılmaktadır” (Oğuz, 2015, s. 200). Ayrıca burada sayılmayan ve Tatar Türkçesine ait “kızıklı (kökili), hâl” (Ercilasun, 1991, s. 245) ifadeleri ile Başkurt Türkçesine ait “mărăkâ, kölämä” (Ercilasun, 1991, s. 244) ifadeleri de fıkranın karşılığında Türk coğrafyalarında kullanılmaktadır.

“Çok geniş bir coğrafi alan içinde oluşan, binlerce yıldan beri sözlü gelenekte yaşayan” (Artun, 2011, s. 9) fıkralar, belirli bir kişinin etrafında şekillenmesinden ötürü “fıkra tipleriyle” var olmuş; bu tipler ise fıkralar sayesinde günümüze değin ulaşabilmiştir. Fıkralar araştırmacılar tarafından tiplere ve muhtevaya göre tasnif edilmiştir. Araştırmacılarından Pertev Naili Boratav, Dursun Yıldırım, Saim Sakaoğlu tiplere göre tasnif yapmış, Nevzat Gözaydın muhtevayı esas almıştır (Kara, 2002, s. 60). Bu tasnifler arasında modern şekli ve kapsayıcı tanımıyla Dursun Yıldırım gösterilebilir. Yıldırım (1999, ss. 25-32), 7 farklı fıkra tipi ortaya koymuştur.¹ Araştırmamıza konu olan Çöçem Fikri, Yıldırım'ın (1999) fıkra tipi başlıklarından “ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler” başlığı altındaki “mahallî tipler” sınıfına dâhil edilebilir.

Sözlü geleneğin en kısa ürünü olan ve “gülme-güldürme” temelinde gelişen bu tür, topluma faydalı birçok işleve sahiptir. Özellikle bireysel özellikleri beğenilmeyen veya herhangi bir engelinden ötürü toplumsal kabulü zor olan kişilerin mahallî birer fıkra tipi olarak ortaya çıkmaları, onları bir birey olarak topluma kazandırmada önemli bir rol oynar. Şöyle ki fıkralar, toplumdan dışlanabilecek yahut kimi toplumlarda asabiyet, hazırcıevaplık, mükemmeliyetçilik vb. gibi bireysel özellikleri tartışma yaratan, kimi zaman da kolunun-bacağının olmayışı, pelteklik, göz yahut kulaktan eksik olunması gibi bir engelleme ünlü kimselerin topluma uyum sürecini hızlandırdığı gibi, keskin zekâları da onları herkesçe tanınan bir tip olarak saygın bir konuma oturtabilmektedir. Bu yönü ile fıkralar, sosyal bir görev üstlenirler. Çalışmamıza konu olan Çöçem Fikri olarak ünlenmiş mahallî fıkra tipinde olduğu gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde herhangi engeli bulunmasına rağmen hayattan kopmayan ve keskin zekâsı ile ünlenen kişiler, yaşadıkları toplumun aslında felsefi kimliğini oluşturan birer değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tiplerin çoğu hareketi veya sözü belki yaşadıkları toplum tarafından hiç dikkate alınmayacakken fıkraları ile ünlenmeleri, onların ciddiyetle eğildiği noktalara daha felsefi bir özellik katarak toplumun dikkat ve önem göstermesine vesile olmaktadır. Toplumdaki herhangi çarpıklığın veya gerginliğin yok edilmesinde insanlar çoğu zaman üstün bir gayretle günlerini harcarken bu gibi noktalara insanı güldürerek yaklaşmak toplumun kültür seviyesini yukarı taşıdığı gibi birey-birey, birey-toplum ilişkilerinde çoğu gecikmenin de önüne geçmektedir. Mevcut problemlere yaklaşım tarzı olarak gülme-güldürme yöntemi, sosyal normlar gereği zor; ancak erbabı için oldukça kolay bir yöntem olarak karşımıza çıkar.

Mizahın ve dolayısıyla fıkraların temelinde olan gülme davranışı, insan temelli hemen her bilim dalına konu olabilecek karmaşık bir davranıştır. Ancak “...gülmeyi teorik olarak incelemek ve yorumlamak, gülmeye ilişkin olumlu ya da olumsuz yargıda bulunmak kolay değildir.” (Erkek, 2017, s. 2). “Gülme” davranışı üzerine yorum yapılmak istenirse tıp, fizik gibi bilimlerin yanında psikoloji, felsefe, sosyoloji gibi sosyal ve beşerî bilimlerin birçok noktasına temas etmek gerekir ki bu durum, bu

davranışın tarihten beri insanla var olmasından kaynaklanmaktadır. Gülmek, herhangi durum karşısında ortaya çıkan ve çoğu zaman kendiliğinden gelişen bir davranış iken bu davranışı kasten ortaya çıkarmak yani güldürmek, oldukça karmaşık ilişkileri içinde barındırabilmektedir. Bergson, insanı “gülen hayvan” olarak tanımlayanlara yönelik olarak “...insanı güldüren hayvan olarak da tanımlayabilirlerdi...” (Bergson, 2014, s. 5) der ve gülmenin ve güldürmenin ancak insana has bir özellik olduğunu vurgular. Toplumda çeşitli formlarla bir araya gelme becerisini kazanmış bir varlık olarak insanlar, birliktelikleri esnasında gülme-güldürme davranışını ortaya koymak istediğinde toplumsal statü, ikili ilişki, mekân, kaygı durumu, samimiyet vb. gibi onlarca farklı boyutu bir araya getirmek ve uygun tepki oluşturmak durumundadır. Çünkü “Mizah, malzemesini bellek, dil ve kültür bağlamlarında işleyerek muhatabına sunar.” (Baş ve Ulu Aslan, 2020, s. 145) Bunun gibi birçok etkenin olduğu bir durumda saniyeler içerisinde kendi isteği ile ve biri tarafından öğretilmeyen bir tepkiyi ortaya koyarak gülmek, insanın kabiliyetleri arasında belki de en ilginç olanıdır. Bu sebeple insanla var olan bu konu yine insanın dikkatini, felsefenin doğuşundan itibaren çekmiş ve gülme-güldürme davranışı üzerine birçok görüş dile getirilmiş, araştırılmıştır. Örneğin Bergson, eserinde “Gülmenin toplumsal bir anlama ve kapsama sahip olduğuna, gülücün her şeyden önce şahsın topluma uyum sağlayamayışının özel bir türünü yansıttığına, sadece insani olanın gülünç olduğuna kanaat getirdiğimiz için öncelikle insanı, karakteri ele aldık.” (Bergson, 2014, s. 87) diyerek gülme ile güldürmenin temelini insanı koyar ve bu davranışları açıklar. Her açıdan insanla var olan ve onu anlamada önemli bir noktada bulunan mizah, toplumun hayatında belirli kalıplara sokulamayacak ölçüde engin ve hızına çoğu zaman yetişilemeyecek ölçüde canlı hâldedir.

Fıkraların toplum hayatına etkisine bakıldığında onların “sosyal sistemi kontrol ederek aksayan ve bozulan yönlerini eleştirerek düzeltici bir görev” (Yıldırım, 1999, s. 30) yaptıkları bilinmektedir. Bu eleştirel yönün, katı bir sistem yerine gülmeyi temele alması belki de toplumda fıkraların çok fazla yer bulması sonucunu doğurmuştur. Nitekim mizahın, işlevsel bakımdan eleştiriye yaslanması (Sarpkaya ve Solmaz, 2021, s. 663) da onun toplumda çok önemli bir noktaya taşınmasına sebeptir.

İnsanın sosyalleşmesinde, sağlıklı bir birey olarak iletişim kurmasında ve hemen hemen tüm ilişkilerin içerisinde bir köşe taşı olarak güldürü sanatı görülebilmektedir. Bu noktada mizah için Türk edebiyatı oldukça geniş bir literatür sunabilmektedir. Öyle ki sözlü ürünlerle başladığı düşünülen edebiyatımızda fıkralar bugün çok geniş bir yer tutmaktadır. Günümüzde topluma mal olmuş Nasrettin Hoca, Bektaşî, Bekri Mustafa, İncili Çavuş, Temel, Aldar Köse vb. fıkra tipleri, hemen her durumda olaylara yaklaşımları sebebi ile onlara farklı bir bakış kazandırabilecek ve insanı güldürerek rahatlatabilecek noktada kendine yer bulabilmektedir. Bugün herkesçe bilinen bu gibi kişilerin yaşadıkları coğrafyalarda ilk olarak mahallî tipler oldukları ve zamanla ulusal hatta uluslararası bir noktaya taşındıkları açıktır. Her bir tipin, toplumda kültürlenmeye etkisi dikkate alındığında günümüzde yerel fıkra tipleri üzerine yapılan çalışmalar, yeni tiplerin tanınırlığında ve edebiyatımıza kazandırılmasında toplumsal olarak da büyük önem arz eder.

Yerel fıkra tipleri üzerine son yıllarda yapılan çalışmalara bakıldığında, Erzincan’da Hanım Osman’ı (Kara, 2002), Karadeniz Bölgesi’nde Meletli’yi (Öztürk, 1995), Güneydoğu’nun çoğu yerinde tanınan Gercüşlü’yü (Kardaş, 2018), Keşap ilçesinde İsiyin ve Sümes’i (Aça, 2010), Elazığ çevresinde bilinen Yolyemez Nazmi (Çoban, 2014), Baskilli (Şimşek, 2006), Yolçatılı (Doğan, 2017) ve Ağınlı İbik Dayı (Sakaoğlu, 1989) ile Harput’ta Daldiklinin Osman Ağa’yı (Alptekin, 1996), Konya’da Tayyip Ağa’yı (Sakaoğlu, 1982), Antalya civarında Bilhoslu’yu (Küçükünter, 2020), Çukurova yöresinde Karakülâh Hoca’yı (Artun, 2011), Mersin yöresinde Erdemlili Mudahhar’ı (Çıblak Coşkun ve Kırmızı, 2016), Mutlu Çivit Emmi’yi (Sakaoğlu, 1988), Bulgaristan Türkleri arasında Çarıklı Filozof’u (Özkan, 2020) saymak mümkündür. Tüm bu ferdi fıkra tipi çalışmalarının yanında yerel fıkra tiplerinin tasnif ve tahlili üzerine başta Saim Sakaoğlu olmak üzere birçok bilim insanının çalışmaları mevcuttur. Bilhassa konu ile ilgili olarak Saim Sakaoğlu danışmanlığında İbrahim Altunel (1990), çok kapsamlı bir doktora çalışmasıyla dönemin 71 vilayeti bazında 515 mahallî fıkra tipine ait 811 fıkra işlemiştir.

Görüldüğü üzere Anadolu, edebiyatımızın her noktasında olduğu gibi fıkralarda da özellikle mahallî tipleri ile keskin zekâsını ortaya koymuş, araştırmacılara oldukça zengin bir konu alanı daha sunmuştur.

Eldeki araştırma, daha önce Özdemir'in (2009) yalnızca bir fikrasını çalışmasına dâhil ettiği Çöçem Fikri'nin kaynakçada belirtilen kaynak kişilerden yönlendirilmemiş görüşme yöntemi ile derlenen 13 fikrası ile yerel bir tip olarak kendisini tanıtmayı ve yapılan görüşmelerde hayatı ve fıkralarından elde edilen bilgilerin yorumlanarak tip özelliklerinin ortaya konmasıyla halk bilimine yeni bir fikra tipi olarak Çöçem Fikri'yi kazandırmayı amaçlanmaktadır. Kaynak kişiler, Çöçem Fikri'nin en yakınında olan ve çocukluğundan beri onu tanıyan aile bireyleri, arkadaşları ve yöre halkı arasından seçilmiştir.

2. Çöçem Fikri'nin hayatı

Fikri Ünal, o tarihte bir nahiye olan Üzümlü'de 1953 yılında dünyaya gelmiştir. Doğumu, yöredeki imkânlar neticesinde oldukça zor olmuş ve bu durum engelli olmasına sebep olmuştur. İlk olarak koltuk değnekleri ile yaşlılarından çok zaman sonra yürümeyi öğrenen Çöçem Fikri, yine sağlık imkânlarının yörede yetersizliği nedeniyle tedavi göremediğinden çömelerek yürür vaziyete kadar vücudu gerilemiştir. Bu çömelerek yürüme şekli nedeni ile yörede kendisine “çömelmek” ifadesinden doğduğu hissedilen “Çöçem” lakabını vermişlerdir. Çöçem Fikri, kendisine verilen bu lakaptan küçüklüğünden beri hiç hoşlanmaz ancak yöre halkı onu bu şekilde tanımaktadır. Nitekim Üzümlü'de Fikri Ünal denildiğinde yakınları hariç kimse tanımaz ancak Çöçem Fikri denildiğinde herkes tanır.

Babası sobacılıkla uğraşan Çöçem Fikri, engelli olması nedeniyle okula gidemez ancak okula giden yaşlılarını, köy odalarında seyrederek okuma yazma öğrenir. Arkadaşlarının “kasıtlı olarak yanlış öğretmeleri” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Şubat 2019) sonucu çoğu harf ve rakamı kendine özgü şekillerle yapsa da okuma ve yazma konusunda kendisini oldukça geliştirmiş, anılarını kendi defterlerine yazacak kadar kendince ustalaşmıştır. Anne adı Sallı olan Çöçem Fikri'nin, bir de üvey annesi Ayşe vardır. Kendisini diğer çocuklardan ayrı ve özel olarak Ayşe Hatun sahiplenmiş ve Çöçem Fikri'yi evlat edinerek tüm ihtiyaçlarını son gününe kadar Ayşe Hatun, Çöçem Fikri'nin tabiri ile “cıcığ” (cici/güzel) annesi, bizzat görmüştür. Bu vesile ile Çöçem Fikri öz annesi yerine üvey annesini “anne” bilmiş, ona “cıcığ” diyerek hitap etmiş; kendisini doğuran annesine ise kardeşinin adıyla hitap ederek “Ednan'ın annesi” demiştir.

Babasının hem zanaatkâr hem iyi bir tüccar olması, Çöçem Fikri'nin küçük yaşta ticaretle uğraşmasını sağlamış, henüz 10 yaşlarında Üzümlü sokaklarında ve alınmadığı okul önünde kendi yaptığı küçük “işporta arabasında” o zaman nahiyede bulunması güç olan şeyleri Erzincan'dan getirterek satmıştır. Kendi isteği ile başladığı ticari hayatı, onu sosyal hayata dâhil ederken tüm ilçe tarafından küçük yaşta tanınmasını ve birçok insanla iletişim kurmasını sağlamıştır. 15 yaşlarında işporta arabasıyla yaptığı satışlardan ve çimento kâğıdı toplayıp satmaktan elde ettiği kazanç ile bir dönem hayvancılık yapmış, yaşı ilerledikçe ticaretini ilerletip İran terlikleri getirterek Erzincan sokaklarında satmıştır. Demir, hayvan kemiği gibi geri dönüşüme kazandırılabilen birçok eşyayı yıllarca toplayarak İzmir, Ankara, Kayseri gibi illere nakliyesini de gerçekleştiren Çöçem Fikri, kendisini görenleri, engelli hâline rağmen ulusal boyutta ticaret yapmasıyla şaşırtmayı başarmıştır. Bu ticari zekâsını gören dönemin Üzümlü Belediye Başkanı Lütfü Kafkas belediye aracılığı ile kendisine bir dükkân yaptırıp ticaretini mekân sahibi olarak sürdürmesine olanak tanımıştır. 25 yıl kardeşlerinin de desteği ile işlettiği dükkânında kendisini emekli etmeyi başaran Çöçem Fikri, emekli olduktan sonra ticari hayatta tanıştığı arkadaşlarıyla bağımlı koparmamış; İzmir, Adana, Isparta, Manisa, Nevşehir gibi illere sık sık ziyaretler yaparak sosyal etki alanını birçok ile yaymayı başarmıştır. Hiç evlenmeyen Çöçem Fikri, sadece hayalinde kendisinin görebildiği ve rüyasında nişanlandığını söylediği “Reyhan adındaki sevdası” ile ahirette kavuşacağını iddia etmekte, bu işin sırrını ise kimseye dememektedir (N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Ocak 2019).

1992 Erzincan Depremi'nde hasar alan babadan kalma evinin yanına devlet desteği alarak kardeşi ile beraber kendine bir oda yaptıran Çöçem Fikri, misafirlerini odasının bahçesinde ağırlamaya ve ticaretini yeğenleri aracılığı ile sürdürmeye devam etmektedir. İnce zekâsı, kendine has tabirleri, Erzincan sevdası ile girdiği ortamlarda sevimliliği başaran Çöçem Fikri'nin tespit edebildiğimiz fıkralarında girişkenliğini, kıvrak zekâsını, yaşama sevincini görmek mümkündür.

3. Çöçem Fikri'nin Fıkraları

3.1. *Hiç de Bismillah değil*

Fikri'nin küçük yaşlarından itibaren arkadaşlarından farklı olması ve “el ağacı” sayesinde çömelir vaziyette yürüebilmesi, beden gücünün etkili olduğu oyunlarda geri kalmasına sebep olur ancak o, yaşitlarından geri kalmadan onların yaptığı her hareketi yapmak için özel çaba harcar.

Arkadaşları ne yaparsa biraz geriden de olsa yapmaya gayret eden Çöçem Fikri, günlerden bir gün arkadaşları, dereden atlama oyunu oynarken onları seyre dalar. Herkes bu işte çok beceriklidir. Kendisi de derenin karşısına atlamaya karar verir, bir atlar, olmaz; iki atlar, olmaz... Tabii her birinde doğrudan suya düşer, arkadaşları her seferinde onu boğulmaktan zor kurtarırlar. Bu atlama oyununu yapamayacağına tam karar vereceksen, annesinden öğrendiği “Besmele insanı suda yürütür, oğul!” sözünü hatırlar. “Bismillah, bismillah, bismillah...” diyerek tekrar hızlanır ve sudan tam atlayacakken bu sefer suya daha da sert düşer. Kendisini kurtarmaya gelenlere ne elini uzatır ne dönüp bakar, avazı çıktığı kadar bağırır: “Hiç de ‘bismillah’ değil, vula! Hiç de ‘bismillah’ değil!” (H. Işık, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.2. *Ednan'ın annesi*

Çöçem Fikri'nin babası Kemal Efendi'nin ilk hanımı Ayşe Hatun'dan çocuğu olmamıştır. Çöçem Fikri ve tüm kardeşleri, ikinci eşten yani Sallı Hatun'dan dünyaya gelirler. Çocuğu olmayan Ayşe Hatun ise Çöçem Fikri dünyaya geldiğinde engelli olan Fikri'nin bakımını üstleneceğine söz vererek onu evlat edinir. İki annesi olan Fikri için dünya bir yana, üvey annesi, kendi tabiri ile “cıcığ” annesi bir yanadır. Çünkü babası, Fikri henüz küçük yaştaiken ölünce Ayşe Hatun sadece Fikri'nin değil tüm kardeşlerin bakımında büyük rol üstlenmiştir.

Öz annesi Sallı Hatun, Fikri'ye “Sen de benim evladımın!” dese de Fikri hiçbir zaman ona anne demez. Arkadaşları, iki annesi olduğu için Çöçem Fikri'yi alay konusu ederler ancak Fikri, her zaman “Benim annem, bir tane; o da cıcığ annem!” diye karşılık verir. Bu, artık tüm çevresinde bir inat hâline gelir. Ne yapıp edip Fikri'ye iki annesi olduğunu kabul ettirme yarışına büyük küçük herkes dâhil olur. Sürekli sıkıştırılmalara rağmen Çöçem Fikri; Nuh der, peygamber demez! Bütün çevresi bu yarışa girişse de sonuç alamazlar. Fikri için tek anne, “cıcığ” annesi Ayşe Hatun'dur.

Gün gelir, öz annesi Sallı Hatun ölür. Taziye evinde herkes toplanır, Fikri başköşededir. Yakın arkadaşları gelmeye başlar. İçeriden en uyanık olanı uzaktan Çöçem Fikri'yi zora sokmak adına seslenir: “Fikri annen mi öldü, oğul! Başım sağ ola!”

Fikri, dostlar sağ olsun dese iddiayı kaybedecek, sussa kendine yakışmayacak... Anında cevabını verir: “Yok, anam babam benim annem içeride! Ölen Ednan'ın annesi! (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Ocak 2019), (N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Ocak 2019) ve (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.3. *Şükür Müslüman'ına denk geldik*

Çöçem Fikri'nin, evlerinin ilçe merkezinden uzak olması ve arkadaşlarının yanına gidememesi nedeniyle çok sıkıldığını gören babası ona bir bisiklet yapar. Üç tekerlekli ve elle pedal çevirmeli olan bu araç ilk zamanlar, çok işe yarasa da Çöçem Fikri'nin bisikleti hor kullanmasından iyice eskimiştir. Fren sistemi ile güç sistemi zincirle tekerlere bağlanan bu aracının sık sık zinciri atmakta ve kaza yapmaktadır. Karanlıkta eve geç dönerken önünü pek göremeyince bir de zincir attığında muhakkak birkaç kişiyi hastanelik eder. Bu kazaların sonunda Çöçem Fikri'yi kazadan ve vücudunda oluşan yaralardan ziyade, işittiği küfürlere cevap verememek üzmedir. Çünkü hem suçlu hem güçlü olmak istemez ve birçok hakaret işitmesine rağmen sesini de çıkarmaz. İşitilmedik beddua, hakaret kalmasa da Fikri, karanlıkta bisikletini sürmekten vazgeçmez.

Yine bir gece vakti eve dönüş yolunda bisikletin zinciri atar. Etraf karanlıktır, fren de olmayınca durduramaz. Yolda birileri varsa çekilsin diye “Çekilin, fren koptu, kaçın!” gibi uyarılar yapmaktadır. Bisiklet iyice hızlanır, Çöçem Fikri korkmaya başlar, İnsanları uyardığı sesler artık “Allah, Allah, Allah...” nidalarına dönüşmüş, bisiklet de olanca hızını almıştır.

Eve iyice yaklaşınca kıyamet kopar. Çöçem Fikri “Allah, Allah” nidaları ile komşusu Nafiz’in eşek üzerinde tarladan gelen annesine çarpar, kadıncağız korkudan “Bismillah, Bismillah, Bismillah...” diye bağırırken Fikri suçunu bastırmak adına iyice bağırır: “Allah, Allah, Allah...”

Kadıncağız bir yandan “Bismillah, Bismillah...”, Fikri bir yandan “Allah, Allah, Allah...”

Sesleri duyan komşular yardıma çıkarlar. Kadını iyice korkutmamak adına Çöçem Fikri nidalarını keser, çarpmayla duran bisikletinin zincirini düzeltir ve tekrar biner. Her kaza sonrası hakaret işiten Çöçem Fikri, bu sefer “Bismillah, Bismillah” karşılığını görünce meşhur sözünü söyler:

“Şükür, Müslüman’ına denk geldik!” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Şubat 2019) ve (A. Civan, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019).

3.4. Şimdi gitsem de yetişemem

Çöçem Fikri’nin küçüklükten beri camiyle arası pek yoktur. Bektaşi meşrep geçinir. Üvey annesi yani “cıcığ” annesinin ısrarlarıyla arada sırada cumalara gider. Yine bir cuma vakti eli kulağa atmış uzun havasını okurken “cıcığ” annesi seslenir: “Oğul, Fikri sala okunuyor! Acele et ki yetişesin!” Fikri derhal susar, annesini üzmemek adına ağırdan ağırdan camiye gidecekmiş gibi abdestini alır. O kadar yavaş davranmaktadır ki annesi çileden çıkmıştır. Abdest bitip de topal eşeğini ahırdan çıkarmaya giderken yarım saat geçmiş, ezan başlamıştır. Tabii annesinin kaşlar çatık... Fikri sahte bir üzüntüyle annesine döner: “Ana! Eşek topal, ben sakat; şimdi gitsem de yetişemem! Eşeği de kendisi de sağlam olanlarınkini Allah kabul ede...” (A. Civan, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019).

3.5. Kemik ticareti

Çöçem Fikri, hayvan kemiklerini ve demirleri ilçeden ve köylerden toplayarak geri dönüşüme kazandırmakta, bu yolla ticaretini sürdürmektedir. Üzümlü’nün koyun yetiştiriciliği ile meşhur bir köyünde tezgâhını kurar. Hayvan çoksa kemik de çoktur, hesabıyla ticaretine başlar. Köy imamı: “Fikri, burada sana para kazandırmazlar. Akşamları satın aldığın kemikleri muhakkak yükletip götür.” dese de maliyet yüksek olacak diye Fikri imamı dinlemez. Köylülerin toplayarak getirip kendisine sattığı kemikleri çuvalayarak köy meydanında yığar. Kimden aldı ise çuvalın üzerine ismini ve kilosunu yazmayı da ihmal etmez. Kendince tedbirini almıştır.

Çöçem Fikri’nin gözlerinin pek görmediğinden cesaret bulan birkaç kişi her gün sattıkları kemikleri, Fikri köyden ayrılınca çalıp sabah tekrar Çöçem Fikri’ye satarlar. Bu iki üç gün devam edince Fikri durumu anlar. Gençlere, “Dört gündür alışveriş var; çuval sayısı hiç değişmiyor, gençler! Nedir bunun hikmeti?” deyince onlar hep bir ağızdan “İtler götürüyordur, emmi!” derler. Çöçem Fikri dayanamaz. “Onlarca çuvalı üç beş köpek nasıl götürecektir?” demesiyle hemen caminin minaresine çıkması bir olur ve köylüye hitaben bağırır: “Ey köy halkı, ya siz koyun yerine it besliyorsunuz, ahırlarınız hep köpek dolu ya da köyde hiç it yok, gençleri kullanıyorsunuz!” (N. Yeniçeri, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019), (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.6. Altı ay

Çöçem Fikri’nin “cıcığ” annesi bir gün çok rahatsızlanır. Yaşı da iyice geçkin olan Ayşe Hatun’a komşular “ölüm döşeğinde” gözüyle bakarak başında Kur’an okumaya gelirler. Çöçem Fikri haberi alır. Eve geldiğinde herkesin başına toplandığı annesinin yanına kıvrılır. Komşuların Kuran okumaya başladığını da duyunca iyice korkar. Öyle ağlamaya başlar ki insanlar telaş ederler. Birden Fikri susar, içinden şöyle der: “Allah’ım, annem 96 yaşında, yaşını aldı farkındayım ama sen gel, şu “cıcığ” anneme bir 6 ay daha ömür ver; altı ay bittiği gün canını al! Rüyamda gösterdiğin, beni bekleyen güzel Reyhan’ım adına...”

Beş on dakika sonra ölmesi beklenen kadıncağızın nefesi düzelir, gözlerini açar: “Fikri, oğul, yemeğini yedin mi?” deyince konu komşu hayretler içinde kalır. Geçmiş olsun dilekleriyle ayrılırlar. Çöçem Fikri de hayretler içindedir. Ayşe Hatun o günden sonra o kadar diri hâle gelmiştir ki sürekli şikâyet ettiği karın ağrısı bile çekmez olmuştur.

Günler su gibi geçer; bir ay, beş ay derken Fikri'nin duada istediği tarih olan altıncı ay gelir çatar. Evde herkes neşeli, sadece Fikri düşüncelidir. Annesi sapasağlam kalkmış, tarlaya bile gitmiştir. Fikri, annesinin tarlaya gittiğini görünce biraz rahatlasa da içten içe “Yok canım, Yüce Allah beni ciddiye almamıştır, herhalde!” diyerek korkmaktadır. İkinci vakti kıvrana kıvrana eve gelen annesini görünce Çöçem Fikri durumu anlamıştır. Annesi akşam ezanı okunmadan ruhunu teslim eder. Fikri, ellerini semaya açar: “Kurban olduğum Rabb'im, ben nereden bileyim, sen Türk'sün ve Türkçe biliyorsun; hem beni duyup, anlayıp hem de ciddiye alacaksın... Bilsen senden 6 ay değil, 6 sene daha koparmaz mıydım...” (A. Civan, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019).

3.7. *Siz gidiyorsunuz ben de binip geliyorum*

Çöçem Fikri, yaz günlerinde çarşıya eşiği ile gidip gelir, kışları ise kardeşinin arabası ile yolculuk yapar. Annesinin ölümü ile iyice sarsılmıştır. Eş dostla eğlenmek şöyle dursun iki kelam sohbeti bile kesmiştir. Daima hüznüldür; pek yemek yemez, çok sevdiği mertliğini bile ailesine, eş dostuna yapamaz olmuştur. Hayatında dönüm noktası olan annesizlik, yaşı da geçmiş olmasına rağmen onu derinden etkilemiştir. Her zamanki neşesi olmayınca kardeşi duruma el atar. Onun hazırcevaplığını geri getirmek için sinirlendirmeye niyetlenir. Bir akşam arabayla eve giderlerken kardeşi: “Ağabey, senelerdir her kış arabamla gidip geliyoruz. Üç beş liralık benzin de sen al, şu arabaya!” deyince Fikri hafiften doğrulur ve suskunluğunun pasını sökercesine öksürerek “Kardeş, benim için mi gidiyor bu araba? Siz gidiyorsunuz, ben de şuraya sıkışıp geliyorum!” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Ocak 2019).

3.8. *Bizde ikisi de yok*

Çöçem Fikri, geri dönüşüme kazandıracığı kemikleri iyice toplatmış, dayısının oğlu Parmaksız Celal'in “Ford” kamyonunu tutmuştur. Kemikleri yükletir ve yola düşerler. Yozgat'a götürüp kemikleri sattıktan sonra İzmir'e yine ticaret için geçerler. İzmir'e varırlar ancak arabanın eski olması, yol masrafı derken tüm paraları biter. Aklına baba dostu Refik Bey gelir. İzmir'e yıllar evvel gitmiştir ve çok zengin olduğu haberleri çıkmıştır. Sorup soruşturup adamı bulurlar. Gerçekten de Çöçem Fikri'nin baba dostu Refik, çok zengin olmuş, fabrikalar kurdu muştur. Varırlar yanına, kendilerini tanıtır. Zengin adam yılların memleket hasretini dindiren Çöçem Fikri ve arkadaşını günlerce misafir eder. Tabii beş parasız kaldıklarını bir türlü diyemeyen Fikri'yi, arkadaşı Parmaksız Celal sıkıştırır: “Fikri, bir hafta oldu, iste borcu da alıp gidelim, çoluk çocuk mahvolacak!”

Fikri, söz arasında beş parasız kaldıklarını, utancını kırarak anlatmaya karar verir: “Refik Amca, senin için çok zenginleşti dediler!” deyince Refik hiç cevap vermeden ikisini de alır ve iş yerlerini, fabrikasını gezdirmeye başlar. Akşama kadar malı, variyeti gezmekle bitmeyen Refik, en son: “Olduk oğul, olduk ama para geldikçe din gitti bizden...” der. Bunu duyan Fikri'ye fırsat doğmuştur: “O da bir şey mi emmi, bizde ikisi de yok...” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019).

3.9. *İşine gelmiyorsa²*

Üzümlü, 1987 yılında belde belediyeliğinden ilçeliğe yükseltildikten sonra belediye seçimleri daha da önemli hâle gelmiş, başkan adayları ve tarafları arasında daha sert mücadeleler başlamıştır. Her konuda olduğu gibi bu konuda da söyleyecek sözü olan Çöçem Fikri, bu siyasi tartışmalarda her zaman açıkça tavrını ortaya koymuş ve sözünü hiçbir zaman esirgememiştir.

Seçim zamanı yaklaştıkça çay ocakları, köy odaları hatta camiler bile ikiye, üçe bölünür hâle gelir. Çöçem Fikri oturduğu çay evinden ilçe meydanının ortasındaki köprüye dikilir, korkulukların üzerine çıkar, karşı grubun çay ocağında seçim için bir türlü ikna edemediği amcasının oğlu Yaşar da vardır. Ne yapmışsa onu bu tarafa geçirememiştir. Amcasının oğluna karşı dolu olan Çöçem Fikri bağırma, sayıp sövmeye başlar: “Köprü'nün o tarafında kim varsa...”

Amcasının oğlu Yaşar, dayanamayıp “Emioğlu, bana da mı diyorsun? Ben de bu taraftayım!” deyince Fikri cevabını verir: “İşine gelmiyorsa geç köprüden bu tarafa!”^{3 ve 4} (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.10. Kardeşimden değerli mi

1992 Erzincan Depremi sonrasında, mülk sahipleri Erzincan'ı terk etmeye başlamış; bir araba anahtarına, bir ev değişerek çok cüzi miktarlar karşılığında yerlerini, yurtlarını bırakıp göç etmiştir. Çöçem Fikri, o dönem ticaretinin en iyi zamanlarındadır. Cebinde mark olmadan dolaşmayan Fikri, Erzincan'da yine bir iş için bulunduğu sırada cebindeki 3000 mark karşılığında, depremden korkup göçü kafasına koymuş bir vatandaşın yerlerini satın alır. Bu yer bugün Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi Rektörlüğünün eskiden bulunduğu bölgeye yakın bir muhitte, o gün için şehre uzak ancak bugün için şehrin ortası sayılabilecek yaklaşık 20 dönüm bir yerdir. İki ev ile farklı farklı dört parsel bahçeden oluşan ve o gün için 3000 marktan belki on kat daha pahalı olan yeri, Fikri yalnızca cebindeki parasını vererek satın almış ancak tapu işlemleri ertesi güne kalmıştır. Durumu, heyecanla gelip üniversite tahsilli olduğu için kardeşi Adnan'a anlatır. Kardeşi, Çöçem Fikri'nin yüzüne karşı hiçbir şey demez ancak eş dostun yanında küçümseyip "Fikri ağabeyim de deprem bölgelerine binlerce mark yatırıyor!" diyerek kızgınlığını belirtir. Bu söz, Çöçem Fikri'nin kulağına gidince Fikri, sabahı beklemeden bir taksi tutarak Erzincan'a gider; ev ve bahçelerini aldığı adamla olan ahdini bozup parasını geri alır.

Soranlara da "Kardeşimden değerli mi? Adnan istemedi, ben de almadım!" diyerek çıkışır ve konuyu kapatır. Aradan aylar geçer, alamadığı arazilerin değerlerini duydukça iç geçiren Çöçem Fikri, tıpkı zamanında kardeşinin yaptığı gibi eş dost meclisinde bu konu açıldığında "Benim kardeşlerimden hiçbir şey değerli değil ama her mektep okuyanın akli ticarete yatar zannettik, trilyonlara efelendik." der ve ettiği zararın intikamını, zamanında arkasından konuşan kardeşinden alır. (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Mart 2019), (H. Işık, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) ve (N. Yeniçeri, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.11. Şişelerim çalışıyor

Çöçem Fikri, ağaçların çiçek açtığı nisan ayının ilk haftasında elinde siyah poşetlerle Erzincan'dan gelmeyi adet edinmiştir. Görenler ve poşetin içindeki şişelerin sesinden yorum yapanlar, Fikri'nin içki içtiğini düşünür ve ayıplarlar. Aslen işin görüldüğü gibi olmadığı yıllar sonra anlaşılır. Herkes bahar gelip de bağlara inmeye başladığında kardeşleri okuyan Fikri'nin herkesten önce toprağı kazılır, düzenlenir ve bağı, bahçesi hazır hâlde görülür. Kimse bu duruma anlam veremez. "Sen bu bağı, bahçeyi bu hâlde nasıl herkesten önce hazırlıyorsun?" diyenlere ise "Şişelerim çalışıyor!" diyerek Erzincan'dan getirdiği içkileri ve insanların kendisini kınamasını hatırlatır. Durum tüm ilçede yayılmaya başlayınca diğer sene, nisan ayının ilk haftası Fikri'yi arkadaşları takibe alırlar. Çöçem Fikri'nin Erzincan'dan getirdiği içki şişelerini, bağın çeşitli yerlerine gömdüğünü, öğleden sonra da civardan içkiye düşkün kimseleri toplayıp bağa, yemeğe getirdiğini görürler. Misafirlere güzelce yemeklerini yedirdikten sonra her birinin aklına içkiyi düşürüp bağda şişelerin gömülü olduğunu söyleyen Fikri, yalnızca arkasına yaslanır ve seyrederek. Eline kazmayı, küreği alan gençler üzüm çubuklarının arasına koşar ve bir saat içinde bağın çapalanıp kazılması, temizlenmesi tamamen hallolmuş olur. İki taraf da memnundur ve gerçekten Çöçem Fikri'nin "şişeleri" çalışıyordu. (N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019), (H. Işık, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) ve (N. Yeniçeri, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.12. Beş dakika sükût

Çay ocağında toplanan Fikri'nin arkadaşları, kendi aralarında bir plan yaparlar. Çöçem Fikri'nin hazırcevapları ile sürekli herkesi susturması ve alt etmesi gibi kendileri de el birlik olup onu alt edeceklerdir. Düzen kurulur ve masa kalabalıklaşır. Çünkü Fikri'nin sözleri ile ezmediği kişi sayısı, çay ocağında pek azdır. Heyecanla Fikri'nin gelmesini beklerler. Fikri, eşeği ile gelir ve her zamanki gibi komik bir sıçrayış ile eşekten atlar. Herkesin bu durumu seyretmesi ve katıla katıla gülmesinden Çöçem Fikri bir komplo içerisinde olduğunu sezmiştir. İçeri girdiğinde herkesin, hiç olmadık kadar kalabalık şekilde kendisini beklediğini görür. Kıkırdamalar yaklaştıkça azalmış ve Çöçem Fikri durumun iyice farkında olmuştur. Herkes sırası ile bir şeylerden konuşur ve yeri geldiğinde Fikri'den cevabını alarak susar. İçlerinden biri: "Fikri, hep biz konuştuk; biraz da sen konuş, dinleyelim! Sıra sende." deyince heveslerini kursaklarında koyacak söz gelir:

“Sıra bende mi? Öyleyse... Hele beş dakika sükût!” (N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Ocak 2019), (H. Işık, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) ve (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

3.13. *Sen bir de beni kavak budarken görseydin*

Çöçem Fikri, arkadaşı Nurettin’le Ekşisu Mesire Alanı yolundan Erzincan’a gitmektedir. Eski yoldaki kum yığınlarını, gerek karanlıktan gerekse Nurettin’in acemi şoförlüğünden göremez ve kum yığınına çarparlar. İkisi de aracın içinde kalmıştır. Sicim gibi yağın yağmurdan ötürü Çöçem Fikri araçtan inmez, Nurettin ise araçta sıkışmıştır. Bir iki saat sonra olay yerine gelen Jandarma ekipleri, Nurettin’i çıkarırlar. Fikri’ye ise bağırlar: “Amca, sıkıştın mı?”

Çöçem Fikri tuvaletinin gelip gelmediğini sorduklarını sanarak “Oğul, sıkıştım, ne oldu ki?” der. Jandarma: “Dur, amca çıkaralım!” deyince Çöçem Fikri, iyice yanlış anlayarak endişeyle karışık sinirlenir ve kilitli kapı açılmayınca kırık camdan bir sıçrayışta aşağı atlar. Jandarma komutanı, Çöçem Fikri’yi tanımadığından kazada bu şekilde sakatlandığını sanarak oracıkta bayılır. Çöçem Fikri, bayılan komutanın başına gelir ve şöyle der:

“Komutan, şimdi arabadan bir sıçrayışta indiğimi gördün bayıldın; sen bir de benim gençken kavağa çıkıp da kavak budadığımı görseydin demek, ruhunu teslim ederdin!” (N. Yeniçeri, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019).

4. **Sonuç**

13 fıkrası derlenen Çöçem Fikri, Erzincan’ın Üzümlü ilçesinde herkesçe tanınan ve engelli olmasına karşın yaşama sevinciyle dolu bir yerel fıkracı tipidir. Kurduğu ticari ilişkilerin il dışına çıkmış olması ve Türkiye’nin çoğu yerinde kurduğu dostluklar, zor hayat şartlarına rağmen kendisini bugün rahat bir konuma taşıyacak kadar maddî zenginliği, fıkralarında da görülen keskin zekâsı ile yakından ilgilidir. Fıkralarında, gülünçlüğü yanında inatçılığı da açıkça görülen Çöçem Fikri, fıkracı tipleri içerisinde “ortak şahsiyeti temsil yeteneği kazanan ferdi tipler” başlığı altındaki “mahallî tipler” sınıfına dâhil edilebilir. Engelini geri planda tutarak zekâsını ön plana çıkarması, onun hayata küsmemesini sağladığı ve kendisini bir birey olarak topluma kabul ettirmesinde fıkralarının büyük etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle ilçesine ve iline olan bağlılığı, ticaretteki cesur kararları, kısa zamanda tanınmasına sebep olmuştur.

Fıkraları içerisinde kendi engeli de dâhil olmak üzere çoğu noktaya alaycı bir bakış sergilediği ve Bektaşî yaklaşımıyla insanlara baskı boyutunda bir gelenek hâline dönüştürülen kimi bilgileri, örneğin Altı Ay adlı fıkrasında Arapça olmayan duaların kıymetsiz olduğu vb. anlayışları, alaya aldığı; insanların görmeden hüküm vermesi (Şişelerim Çalışıyor), engelliye karşı duyarsız davranışlar (Şükür Müslüman’ına Denk Geldik), siyasi ayrışmalar (İşine Gelmiyorsa) gibi toplumsal aksaklıklara fıkraları ile yön çizdiği açıkça görülmektedir. Herkesçe tanınan tiplerle kıyas edildiğinde kimi özelliklerin benzeştiği de görülür ki bunlardan biri Çöçem Fikri’nin eşiğidir. Yıllarca ona refakat eden eşiği teknoloji ile beraber yerini elektrikli motosiklete bırakmış, günümüz imkânları ve bu imkânların bir parçası olan, kimi zaman insana zarar verebilen trafik kazası vb. hadiseler Çöçem Fikri için bir malzeme hâline dönüşebilmiştir. Yine genel olarak fıkralarda mekân olarak tercih edilen yerler, kalabalıkları içinde barındıran yerlerin yanında göl, dağ, mezra gibi seyrek nüfuslu yerlerken Çöçem Fikri’nin fıkralarında dere, köprü, yas evi ve kiraathaneler; kalabalığı içinde barındıran önemli mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Meslek olarak bakıldığında bir hoca veya din görevlisi olmayan ve Erzincanlı bir diğer mahallî fıkracı tipi Hanım Osman gibi ticari faaliyetlerle geçimini sağlayan Çöçem Fikri; Kayserili, Karadenizli gibi doğrudan yöre ismi ile anılmaz, onu tanıttık esas nokta herhangi bir mekân değil, engelinden ötürü verilen “Çöçem” lakabıdır. Fıkralarının çoğunda yaşanan hadiseler yöre halkı, ailesi ve arkadaşları etrafında gelişirken Kemik Ticareti, Bizde İkisi de Yok adlı fıkralarında mesleği gereği ortaya çıkan olaylar onun mizahına temel teşkil eder. Özellikle Bektaşî tarzda olaylara yaklaşım sergilediği fıkralarında toplumun bir gelenek hâlinde sıkıca bağlı olduğu ve dinî kural zannettiği çoğu duruma ince bir gönderme söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında Altı Ay adlı fıkrasında yaratıcıya hitabındaki samimiyeti ve insanlara yaklaşım tarzına benzer tutumu Çöçem Fikri’nin Bektaşî meşrep tavrının içi

Ünal, M. S. & Aktepe, Y. (2021). Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri.

boş bir söylemden ziyade Tanrı'ya duyduğu yakınlıkla ilgili olduğunu göstermektedir. “Kardeşimden Değerli Mi” adlı fıkrasında ise eğitimden mahrum bir hayatta kendi başına okuma yazma öğrenen bir tip olarak bilhassa ticarete zekânın önemine ve tecrübenin değerine yaptığı vurgu açıkça ortadadır. Yine “Şişelerim Çalışıyor” adlı fıkrasında bir fıkra tipi için hazırcıevaplık, gülünçlük veya ince alayın herhangi bir motifle ortaya konabildiği, tıpkı Nasrettin Hoca'da “ip”ten fıkra ortaya konmasına benzer bir şekilde görülebilmektedir. Tüm bunların etrafında fıkraları ve kendine özgü yaklaşımları ile yöre halkına kendisini tanıtır bir konumda kabul ettiren Çöçem Fikri, engeline aldırılmadan giriştiği ticari faaliyetler ve dostluk ilişkileri ile toplumda saygın bir birey olmayı başarmış, halk bilimimize Erzincan'ın Üzümlü ilçesine ait mahallî fıkra tipi olarak girmeyi hak eden bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Araştırmanın etik yönü

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederiz.

6. Çıkar çatışması beyanı

Çalışmanın sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

7. Katkı oranı

Çalışmanın yazarları olarak makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduğumuzu beyan ederiz.

NOTLAR

1- Geniş bilgi için: Dursun Yıldırım, Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları, Ankara: Akçağ Yay., 1999. ss. 25-32.

2- Bu fıkranın bir diğer şeklini Halil İbrahim Özdemir, şöyle kayda geçer: Fikri zil zurna sarhoştı. Köprünün üzerine çıktı ve sövmeye başladı: “Köprünün bu tarafında kim varsa...” diye başladı. Sövdüğü taraftan ona doğru gelen dayısı sitemkâr bir tavırla: “Yahu bana da mı sövüyorsun?” dedi. Fikri umursamaz bir edayla başını salladı: “İşine gelmiyorsa geç bu tarafa.” (Fıkırada anlatılan olaya şahit N. Y. Ünal tarafından fıkranın anlatımı biraz farklıdır. (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) Ayrıca Çöçem Fikri'nin sarhoş olduğunun birçok yerde geçmesi, onun hem korkusuz hem umursamaz tavırlarından kaynaklanmaktadır. Kendisinin hayatının hiçbir döneminde içki kullanmadığı, kaynak kişilerce belirtilmektedir. (Y. Ünal ve N. Akkaş, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019) Yine bahsi geçen fıkra, Sarpkaya ve Solmaz'ın (2021) belirttiği “...mizah, aslına bakılırsa bütün unsur ve bileşenleriyle bağlamsal açıdan mekâna, işlevsel bakımdan da eleştiriye yaslanır.” (Sarpkaya ve Solmaz, 2021, s. 663) mizah tanımına doğrudan uymaktadır.

3- O dönemki seçimleri, Çöçem Fikri'nin taraf olduğu kesim, çok az bir farkla kazanmıştır. İlçe siyasetine cevabı ile yön verdiği söylenir. (Y. Ünal, Üzümlü, kişisel iletişim, Şubat 2019)

4- Çöçem Fikri'ye Belediye Başkanı Lütfü Kafkas, ticaretini sürdürmesi için dükkân yapıp verdiği dükkânı köprünün karşı tarafına yaparak şöyle dediği söylenir: “Ey köylüler, Fikri'nin elinden karşı tarafı da kurtardık!” (A. Ünal, Erzincan, kişisel iletişim, Şubat 2019).

5- İki yazar tarafından da yapılan yönlendirilmemiş görüşmeler, derginin kaynakça gösterim formatı gereği ve APA'nın son sürümünde belirtilen “kişisel görüşme verilerinin kurtarılabilir kaynak olmamasından” hareketle “Kaynakça” listesinde sıralanmamıştır. Geniş bilgi için <https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/citations/personal-communications> [23.06.2021] adresine bakılabilir. Derlenen fıkraların kaynak kişisi hemen verinin yanına parantez içinde yazılmıştır. Kaynak kişilere erişmek için birinci yazarla irtibat kurulabilir.

Ünal, M. S. & Aktepe, Y. (2021). *Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri*.

Ekler

Çöçem Fikri'nin 2019 yılında ikinci yazar tarafından çekilmiş fotoğrafları (ikinci yazarın arşivinden):

KAYNAKÇA

- Aça, M. (2010). Türk mahallî fıkra tiplerine Giresun'dan bir örnek: İssiyyin ve Sümes. İçinde *Uluslararası Giresun ve Doğu Karadeniz Sosyal Bilimler Sempozyumu: Bildiriler* (Cilt 2, ss. 636-646). Giresun Belediyesi.
- Alptekin, A. B. (1996). Harput'lu fıkra tipi; Daldiklinin Osman Ağa. *Erciyes*, 19(218), 29-32.
- Altunel, İ. (1990). *Anadolu mahallî fıkra tipleri üzerine bir araştırma (inceleme-metinler)* (Tez No. 12254) [Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden edinilmiştir.
- Artun, E. (2011). Çukurova fıkra anlatma geleneğinde yerel fıkra tipi: Karakülâh Hoca fıkraları. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (9), 9-24.
- Atalay, B. (1985). *Divan-ı lügati't Türk tercümesi I, II, III, IV*. TTK Yayınları.
- Baş, B. & Ulu Aslan, E. (2020). Mizahın sınırları: "Gülme"nin memleketi olur mu? *Millî Folklor*, 16(127), 143-155.
- Bergson, H. (2014). *Gülme* (Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, 2. baskı) (Çev. Devrim Çetinkasap). İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal çalışma 1924'te yayımlandı).
- Çıblak Coşkun, N. & Kırmızı, Ö. (2016). Mersin yöresinden mahallî bir fıkra tipi örneği: Erdemlili Mudahhar. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 31(31), 27-42.
- Çoban, V. (2014). Mahallî fıkra tiplerimizden Yolyemez Nazmi. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4(4), 96-107.
- Doğan, O. (2017). Yolçatılı fıkra tipi üzerine bir araştırma. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5(11), 258-272.
- Ercilasun, A. B. (Ed.). (1991). *Karşılaştırmalı Türk lehçeleri sözlüğü* (Cilt I). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erkek, F. (2017). Kahkaha toplumdan yana: Henri Bergson'un gülme yorumu. *Dört Öge*, 5(11), 1-16.
- Kara, R. (2002). Tercanlı fıkra tipi Hanım Osman (hayatı-fıkra tipleri içindeki yeri- fıkraları). *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 59-68.
- Kardaş, C. (2018). Gercüslü fıkra tipi üzerine bir değerlendirme. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları*, 17(17), 87-106.
- Küçüktuncer, M. (2020). Gazipaşa'da Bilhoslu fıkra tipi ve Bilhos fıkraları. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-8.
- Oğuz, Ö. (Ed.). (2015). *Türk halk edebiyatı el kitabı*. Grafiker Yayınları.

Ünal, M. S. & Aktepe, Y. (2021). *Erzincan Üzümlü'de yerel bir fıkra tipi: Çöçem Fikri*.

Özdemir, H. İ. (2009). *Erzincan fıkraları* (2. baskı). Doğu Kitabevi.

Özkan, İ. (2020). Bulgaristan Türklerinde bir fıkra tipi: Çanklı Filozof/Gerenli. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 2(2), 1-16.

Öztürk, A. O. (1995). Karadeniz bölgesinden bir fıkra tipi: Meletli. *Milli Folklor*, 27, 64-65.

Sakaoğlu S. (1982). Konyalı nüktedan Tayyip Ağa'nın fıkra tipleri içindeki yeri. *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Şerif Baştav'a Armağan*, 105-112.

Sakaoğlu, S. (1988, 2-4 Aralık). Mut'lu bir fıkra tipi: Çivit Emmi. İçinde 2. *Mersin Milli Kültür ve Eğitim Sempozyumu Bildirileri* (ss. 138-145), Mersin. Yay. Haz. Hilmi Dulkadir, Mersin Halk Eğitimi Merkezi ve Akşam Sanat Okulu Müdürlüğü Yayınları.

Sakaoğlu, S. (1989). Ağınlı fıkra tipi İbik Dayı (hayatı- fıkra tipleri içindeki yeri- fıkraları). *Türk Kültür Araştırmaları*, XXVI(2), 57-68.

Sarpkaya, S. & Solmaz, E. (2021). Mizah ve mekân ilişkisinde Tebriz: latifeler, eşekler kahvesi ve dübbeler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(2), 661-680.

Şimşek, E. (2006). Türk fıkra tipleri arasında "Baskilli" fıkra tipinin yeri. İçinde *Mitten Meddaha Türk Halk anlatıları Uluslararası Bildirileri* (ss. 256-279). Gazi Üniversitesi, THBMER.

Yıldırım, D. (1999). *Türk edebiyatında Bektaşî fıkraları*. Akçağ Yayınları.